

AKHİSAR KENT MERKEZİ TARİHİ DOKU ANALİZİ

Senem DOYDUK

Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Restorasyon Anabilim Dalı İstanbul TÜRKİYE

Özet: Akhisar’da bulunup, tarihsel nitelik taşıyan yapılar kent merkezinde yoğunlaşmaktadır. Bölgede Antik Dönem’e ait çok sayıda kalıntı bulunmuştur. Osmanlı Dönemi’ne tarihlenen camiler, yakın çevresi ile bir doku oluşturmayarak konut alanlarına yayılmışlardır. Bu alanda yer alan ticaret merkezi, içerdiği tarihsel nitelikli yapıların sayısının çokluğu ve kentin ticaret kültürünü yansıtmışından dolayı kentin özellikli bölgelerinden biridir. Çalışmada korumacılığın ilk aşaması olan yapıların belgelenmesinin ardından, incelenen yapıların günümüzdeki sorunları saptanarak koruma önerileri geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Akhisar, Kent Merkezi, Koruma, Morfoloji*

ANALYSIS OF THE HISTORICAL PATTERN IN AKHİSAR TOWN CENTRE

Abstract: Buildings with historical importance have been concentrated in Akhisar town center. Ruins of the Antiquity also exist in the western part of the center. Mosques belonging to the Ottoman period are scattered in the housing areas but without positive relation with the existing pattern. The area constitutes the commercial activity center and is the most unique part of the town with abundant historical buildings. In the article, at the first stage, which is followed by recognition of their problems and finally measures to be taken for their preservation are established.

Key Words: *Akhisar, Town Centre, Conservation, Morphology*

1. GİRİŞ

Çalışmada; Akhisar İlçesi'nin kent merkezinde yer alan tarihi dokusu incelenmiş, kentin tarihsel-kültürel gelişimi ile geleneksel dokusunu oluşturan yapıların belgelenmesi ile kent merkezindeki geleneksel ticaret bölgesinin korunarak geliştirilmesi için gerekli yöntemler araştırılmıştır.

Kentteki ilk yerleşim tepede kurulmuş, zamanla şehir, ovaya yayılmıştır. Günümüzdeki dokunun ana hatlarıyla ortaya çıktığı Osmanlı Dönemi'nde iki kervan yolundan biri Akhisar'dan geçmektedir. Cumhuriyet Dönemi'nde; ticaret hayatındaki değişimlerin, kent dokusuna ve yapılara bazı yıkıcı etkileri olmuştur. Bu etkiler sonucunda kent merkezi orijinallliğini yitirmiş; günümüz geleneksel dokusu içinde yer alan ticaret merkezi dışında bölgesel ölçekte özellikli bir merkez kalmamıştır.

Akhisar kent merkezi tarihi çevresinin incelenmesindeki amaç; kentin kültürel mirasını ve tarihsel geçmişini ortaya koymak, kaybettiği kültürel değerleri kazandırmak için yapılması gerekenleri belirlemek ve kent merkezinde yer alan tarihi yapıları yakın çevreleri ile belgelemektir. Kronolojik sıra ile incelenen yapılar; işlevlerine göre sınıflandırılmıştır. Kent tarihinin aktarılması ve yapılarla ilgili tarihi verilere ulaşılması

amacıyla literatür araştırması yapılmıştır. Kent merkezinde yer alan yapıların tarihi hakkında bilgi veren; yayın, harita, proje, fotoğraf gibi belgelere ulaşılmaya çalışılmıştır.

Doku analizlerinde; yapıların plan tipi, kat yükseklikleri, cephe proporsiyonları gibi morfolojik özellikleri ve yapıldıkları dönemler saptanmaya çalışılmıştır. Alan çalışmaları ile ticaret merkezindeki dükkanların günümüzdeki durumları; rölöve, fotoğraf ve mevcut durum fişleri ile teşhis edilmiştir. Yapıların tipolojilerinin belirlenerek dokuda ne tür farklı mimari öğelerin kullanıldığı tespit edilmeye, tarihsel süreç içindeki biçimsel gelişimleri saptanmaya çalışılmıştır.

2. AKHISAR İLÇESİNİN GENEL TANITIMI

Akhisar İlçesi, Ege Bölgesi'nde, Manisa İli'nin kuzeyinde yer almaktadır. İlçe, İzmir - İstanbul karayolu üzerinde bulunup, Manisa'ya 52, İzmir'e 90, Balıkesir'e 86 km. uzaklıktadır. 1750 km² yüzölçümüne sahip olan ilçenin merkezi Akhisar Ovası'nın ortasına kurulmuştur. Akhisar'da; kışları ılık ve yağışlı, yazları sıcak ve kurak, kar yağışı ve don olayının fazla görülmediği, Akdeniz iklimi etkilidir. Manisa İli merkez ilçesinden sonra ikinci büyük yerleşim olan Akhisar'ın nüfusu, her dönemde düzenli olarak artmıştır (Şekil 2.1).

Yıl	Şehir Merkezi	Tüm İlçe
* 1675	4000 - 5000	-
* 1816	15000	-
1927	18026	47535
1990	73944	152397
1997	81572	152693
2000	83355	152582

Şekil 2. 1 Akhisar'ın Tarih İçindeki Değişimi [1]

Akhisar'ın içinde kurulduğu ovanın verimli olması, kentin her dönemde çok canlı bir ziraat merkezi olmasını sağlamıştır. Akhisar ekonomisini, Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde olduğu gibi Cumhuriyet

Dönemi'nde de tarıma dayalı ticaret canlı tutmuştur. Ağırlıklı olarak yapılan ziraat; buğday, tütün, mısır, arpa ve pamuktur. Ayrıca bağcılık (çekirdeksiz üzüm) da yapılmaktadır (Şekil 2. 2).

3.3 Saruhanoğulları Dönemi

Akhisar, beyliğin büyük kazalarından biri olmasına rağmen Saruhanoğulları Dönemi'nde, fazla anıtsal yapı inşa edilmemiştir. Şehirde bulunan kilise, günümüzde varlığını devam ettirmekte olan Ulu Cami'ye bu dönemde dönüştürülmüş, 1316 yılında da Köfünlü Kara Mehmet Cami yapılmıştır. Ayrıca yakın köylerde bir çok zaviye kurulmuştur [7].

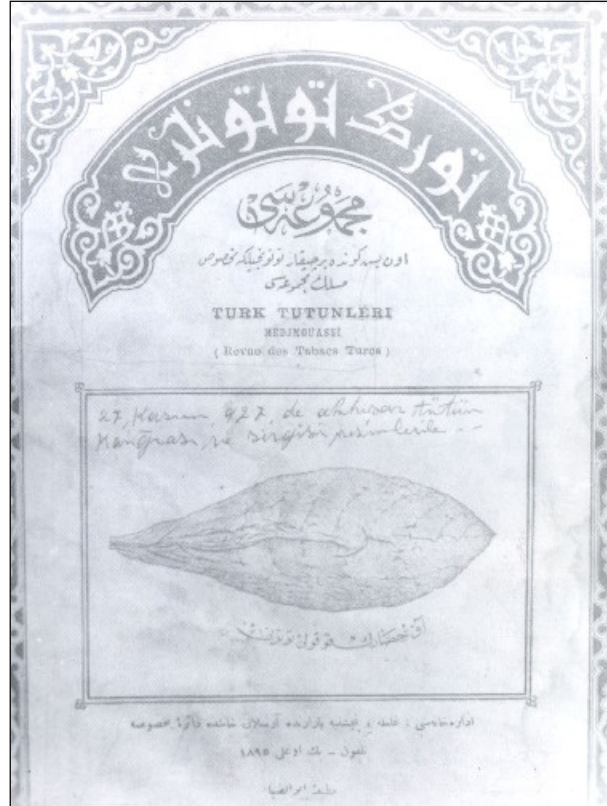
3.4 Osmanlı Dönemi

Akhisar, Osmanlı İmparatorluğu'na 1382 yılında katılmıştır [8]. 16. ve 17. yüzyıllarda kentin tarım hayatı daha canlanmış, ayrıca dokumacılık da gelişmiştir. Peyssonel'den aldığı rakamlar ile Karadeniz Bölgesi'ne yapılan pamuklu ihracata ait bazı bilgiler veren İnalçık; en iyi kalite pamuğun Anadolu'da Akhisar'dan geldiğini belirtmektedir [9]. 19. yüzyıla kadar Kütahya Vilayeti'ne bağlı olan Saruhan Sancağı 1877'de Aydın

Vilayeti'ne bağlanmış ve imparatorluğun yıkılışına kadar; Akhisar, Saruhan Sancağı'nın kazası olarak kalmıştır [10]. 20. yüzyılın başında Mondros Ateşkes Antlaşması ile (1918) Batı Anadolu'da başlayan Yunan işgalleri sırasında Akhisar, 6 Eylül 1922'e kadar işgal altında kalmıştır. İşgalin ilk dönemlerinde Yunan yönetimi kentte herhangi bir yıkım yapmamış, hatta bazı bayındırlık çalışmaları gerçekleştirmiştir [11].

3.5 Cumhuriyet Dönemi

İşgal dönemi ve Kurtuluş Savaşı'nın ardından kentin sosyo-ekonomik yapısı gerilemiş, ülkede yaşanan yokluk ve sıkıntılı dönem Cumhuriyet Devrimleri ile son bulmuştur. Cumhuriyet Dönemi'nde tütüncülük ilerlemiş ve Akhisar, Ege Bölgesi'nin tütün merkezi haline gelmiştir. 1927 yılının Kasım ayında; Akhisar'da bir Tütün Kongresi düzenlenmiştir (Fotoğraf 3.2) [3].

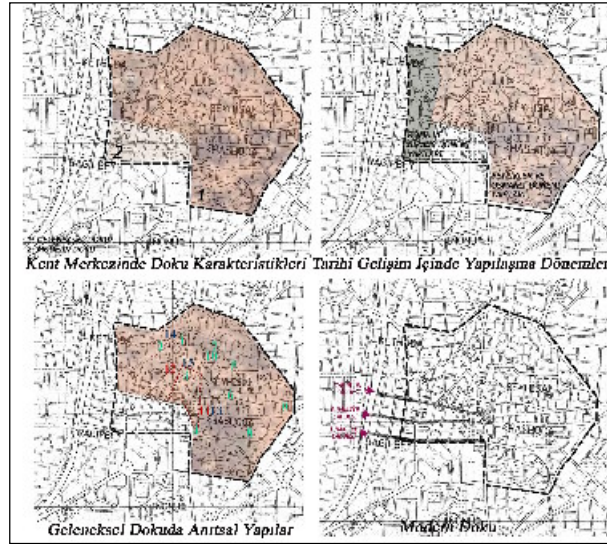

Fotoğraf 3. 2 1927 Yılında Yapılan Tütün Kongresi Broşürü

4.AKHİSAR KENT MERKEZİNDE YER ALAN TARİHİ YAPILARIN İNCELENMESİ

Akhisar ilçesinde tarihi nitelik taşıyan yapılar kent merkezinde yoğunlaşmaktadır. İzmir-İstanbul karayolunun doğu yönünde bulunan merkez büyük oranda yenilenmiştir. Kent merkezinde Antik Dönem, Beylikler ve Osmanlı Dönemi ile Erken Cumhuriyet Dönemleri'ne ait yapılar, farklı bölgelerde; bazı yerlerde de üst üste gelişmiştir.

Günümüzdeki doku karakteristikleri esas alınarak merkez, geleneksel ve modern doku olarak iki ayrı bölgeye ayrılabilir. Kentin tarihsel süreç içindeki gelişiminde Roma ve Bizans Dönemi'ne ait yapılar merkezin batı yönünde yoğunlaşırken, Beylikler ve Osmanlı Dönemleri'ne ait yapılar geleneksel doku içinde yayılmışlardır. Geleneksel Doku içinde bulunan tarihi yapıların işlevleri esas alınarak, 3 farklı tip gözlenmektedir. Bunlar; camiler, hamamlar ve ticaret yapılarıdır (Şekil 4.1)

Şekil 4. 1 Akhisar Kent Merkezinin Doku Karakteristikleri

Geleneksel doku içinde yer alan ticaret yapılarını; Osmanlı Dönemi'ne ait hanlar ve Erken Cumhuriyet Dönemi'ne ait dükkanlar oluşmaktadır. Kentin iki adet külliyesi de geleneksel doku içinde yer almaktadır. Sarı Ahmet Paşa ve Gülruh Sultan Külliyesi, ticaret bölgesinin iki ucundaki röper noktalarını oluşturmaktadır. Sarı Ahmet Paşa Külliyesi'ne ait cami, hamam, han, imarethane, eski katır damı ile Gülruh Sultan Külliyesi'ne ait cami, hamam arasında tescillenmiş 19. yüzyıla ait bir adet han, Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemleri'ne ait 27 adet dükkan bulunmaktadır.

Kent merkezinde bulunan özellikli yapılar az sayıda olduğu için sokak kapsamında

korunacak bir bölge bulunmamaktadır. Merkezdeki trafik akslarına yapılan düzenlemeler sırasında, yollar genişletilirken, tarihi yapılar, yaya trafiği, yeşil doku, çıkmaz sokaklar, geleneksel meydanlar gibi kent kimliğini oluşturan mimari öğelere zarar verilmiş, kent estetiği bozulmuştur. Kent merkezinde yer alan eski eserler; İzmir İki Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından tescillenerek koruma altına alınmış, ancak bakımsız durumda bulunmaktadır. Kullanılır durumda olan tarihi yapılara, çok fazla müdahale edilmiş, yapılar orijinalliklerini yitirmiştir (Fotoğraf 4.1). Kullanılmayan yapıların çoğu, işlevlerini yitirmiş, bakımsızlıktan harap durumda bulunmaktadır.

Fotoğraf 4. 1 Harap Durumda Bulunan Dombaycıoğlu Hanı

4.1 Antik Yerleşim Alanı

Kentte bulunan Antik Dönem'e ait kalıntılar şehir merkezinin batı yönünde yoğunlaşmaktadır. Tepe Mezarlığı ve Akhisar

Höyüğü'nün yer aldığı alanlar bölgenin iki ucunu oluşturmaktadır. Bu iki bölge arasındaki adalarda da Antik Dönem yapı kalıntıları bulunmuştur (Şekil 4.2).

Şekil 4.2 Antik Yerleşim Alanında Bulunan Yapı Kalıntılarının Yeri

4.2 Geleneksel Doku

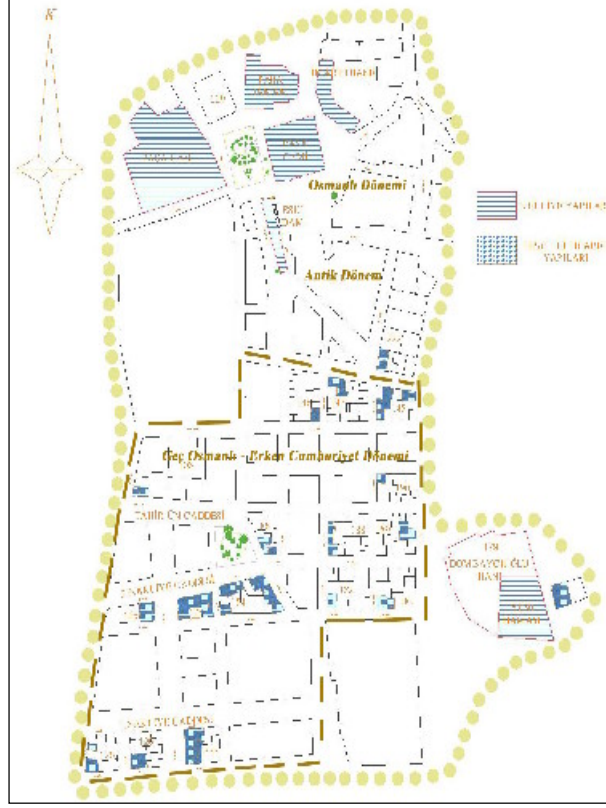
Akhisar kent merkezinin doğusunda bulunan; tescilli 10 adet camiden, Ulu Cami ve Köfünlü Kara Mehmet Cami Saruhanoğulları Dönemi'ne; Sarı Ahmet Paşa, Gülruh Sultan, Efendi, Emetli, Mahramacı, Hashoca, Sarı İbrahim ve Aynalı Camileri Osmanlı Dönemi'ne tarihlenmektedir. Külliye camisi olan Sarı Ahmet Paşa Cami ve Gülruh Sultan Cami geleneksel ticaret merkezinde yer alırken, diğerleri Akhisar'ın geleneksel konut bölgelerinde bulunmaktadır. Tarihi camilerin hepsi kullanılabilir durumdadır. Cami vakıfları tarafından yapıların bakımları yapılmaktadır. Akhisar kent merkezinde yer alan Gülruh Sultan, Sasa Bey ve Sarı Ahmet Paşa

Hamamları Osmanlı Dönemi'ne ait olup çalışır durumdadırlar. Hamamların kadınlar kısmı kullanılmadığından harap durumdadır.

Akhisar geleneksel ticaret merkezinin yer aldığı bölgede farklı dönemlere ait dokular bir arada bulunmaktadır. Ticaret merkezinin kuzey ve güney ucunu oluşturan Sarı Ahmet Paşa ve Gülruh Sultan Külliyesi 15 ve 16. yüzyıllara tarihlenen Osmanlı Dönemi yapılarıdır. Bu iki külliye arasındaki dükkanlar, Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemleri'ne aittir. Aynı bölgede Antik Dönem yapı kalıntılarında da rastlanmıştır. Bu katmanları barındırmasıyla kentin özellikli alanlarından olmasına karşın yeterince korunamamıştır. Çevredeki yoğun yapılaşmadan dolayı, Antik Dönem

kalıntılarının incelenmesi amacıyla araştırma kazısı yapılamamıştır. Anıtsal yapılar ve tarihi dükkanlar tescilli ancak bakımsız durumdadır. Tarihi yapıların fazla olmasının yanısıra; tenekeçiler, kalaycılar gibi küçük el sanatlarının farklı sokaklarda gruplaşmış

olması bölgeyi özellikli kılmaktadır. Geleneksel ticaret bölgesinde, dükkanların bulunduğu alanın biçimsel özelliği; Türk çarşısına 19. yüzyılda gelmiş bir geometrik form olan ızgara sistemindedir (Şekil 4.3)

Şekil 4.3 Geleneksel Ticaret Merkezinde Bulunan Tescilli Yapılar

5. KENT MERKEZİNİN KORUNMASINA YÖNELİK ÖNERİLER

Akhisar kent merkezine ait geleneksel doku; farklı süreçlerde yapılan yenilemelerle, zarar görmüş ve birçok bölgede doku izleri yok edilmiştir. Akhisar kent merkezinde yer alan tarihi dokunun korunması; geçmiş kültürlerin gelecek kuşaklara aktarılması ve kentin kültürel tarihinin devamlılığını sağlanması açısından gereklidir.

Akhisar kent merkezinin batısında bulunan Antik Dönem'e ait kalıntılar, diğer tarihi eserler gibi, kentte bir doku oluşturmamaktadır. Bölgede belirlenen bir

program dahilinde aşamalı olarak araştırmalar ve gerekli kazılar yapılabilir. Böylece Akhisar Antik Dönem tarihi hakkında daha fazla bilgi edinilip Antik Thyateira kenti ortaya çıkarılmalıdır.

Geleneksel dokuda dağınık şekilde yer alan cami ve hamamlara, bölge içinden ulaşım, dar sokaklardan sağlanmaktadır. Kent merkezini saran yol ile bu yapıların bağlantısını sağlayacak ara yolların, vurgulanması önerilmektedir. Bu tali yollara uygulanacak; aydınlatma elemanı, zemin kaplamaları gibi kentsel mimari öğelerle yeni düzenlemeler getirilmelidir (Şekil 5.1).

6. SONUÇ

Akhisar’da kültürel değer taşıyan tarihi meydan ve yapıların korunması ve kent yaşamına katılımlarının sağlanması gerekmektedir. Akhisar kent merkezine yönelik tarihi çevre araştırmasında; kent merkezi bölgelere ayrılarak incelenmiştir. İncelenen yapıların Akhisar’daki kültürel mirasın yeniden canlandırılması amacıyla yapıların aslına uygun olarak yenilenmesi ve sosyo-ekonomik bağlamda sürdürülebilir kılınması hedeflenmiştir.

Korumacılık kararlarında; bölgedeki sosyal yaşamın sürekliliğinin sağlanması esas alınmalıdır. Önerilerde; bölgenin geleneksel yaşantısını değiştirmeden; farklı sosyal grupların da bu bölgedeki yaşantıya katılmalarının sağlanması öngörülmüştür. Günümüzde tarihi yapıların az sayıda bulunma özellikleri bile belirleyici bir unsur olmakta; tarihi eserlerin her biri ekonomik değer taşımaktadır. Kullanılmayan ve gelir getirmeyen bu yapıların kent yaşamına katılmalarını sağlamak ve yatırımların bu alana yönlendirmek gerekmektedir.

TEŞEKKÜRLER

Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Bölümü Rölöve Restorasyon Anabilim Dalında 2003 yılında tamamladığım yüksek lisans tez çalışmam sırasındaki katkıları nedeni ile danışmanım Yrd. Doç. Dr. Emel Kayın’a ve her dönem desteğini esirgemeyen değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Murat Çetin’e teşekkürlerimi sunarım.

KAYNAKLAR

- [1] Stewig, R. “Batı Anadolu Bölgesinde Kültür Gelişmesinin Ana Hatları”, R. Turfan ve M.Ş. Yazman, İTÜ Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, İstanbul, 210 (1970).
- [2] “Akhisar” Yurt Ansiklopedisi, (1):5552 (1983).
- [3] Satış, B. “İlkçağdan Günümüze Akhisar”, Ege Üniversitesi Basımevi Akhisar Sağlık Eğitim Kültür Vakfı, İzmir (1): 32-531 (1994).
- [4] Naumann, R. “Eski Anadolu Mimarlığı”, B. Marda, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 7 (1975).
- [5] Umar, B. “Türkiye Halkının İlkçağ Tarihi”, (1): İlke Yayıncılık Ankara, 82 (1991).
- [6] Mercangöz, Z. “Akhisar Ulu Cami İçindeki Dügümlü Bizans Sütunları” Sanat Tarihi Dergisi, 7: 145-161 (1994)
- [7] Uluçay, M. Ç. “Saruhanogulları ve Eserlerine Dair Vesikalar (773 H - 1220 H)”, Resimli Ay Matbaası, İstanbul 27 (1940).
- [8] Darkot, B. “Akhisar”, İslam Ansiklopedisi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, 1:237 (1997).
- [9] İnalçık, H. “Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi Üzerinde Arşiv Çalışmaları, İncelemeler”, Eren Yayıncılık, İstanbul, 280-302 (1996).
- [10] Baykara, T. “Anadolu’nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu’nun İdari Taksimatı”, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 160 (2000).
- [11] Gökdemir, O. “Kurtuluş Savaşında Akhisar”, Temmuz Ofset, İzmir, 58 (1990).

